

Ulvö kapell.

Minnestal vid kapellets 300-årsfest den 20 augusti 1922¹⁾.

Vårt gamla kapell, sådant det står här i sin värdighet men tyvärr i sin bleknande prakt, för oss i dag tillbaka genom seklerna till den tid, då allt i svenskmannakynne och svenskmannagärning bar storhetens insegel. Det var en tid, denna vår svenska storhetstid, då liksom allt vad vårt folk ägde av kampduglighet, av social anda och organisation, av kulturell lyftning och religiös troskraft hade samlat sig och slagit ut i sin högsta fägring. På så gott som alla områden tälja minnena från denna tid om dess skaparkraft efter i stort skurna mått, idéerna välldes mäktiga fram och betingelserna för deras förverkligande skapades såsom aldrig tillföre i vår historia.

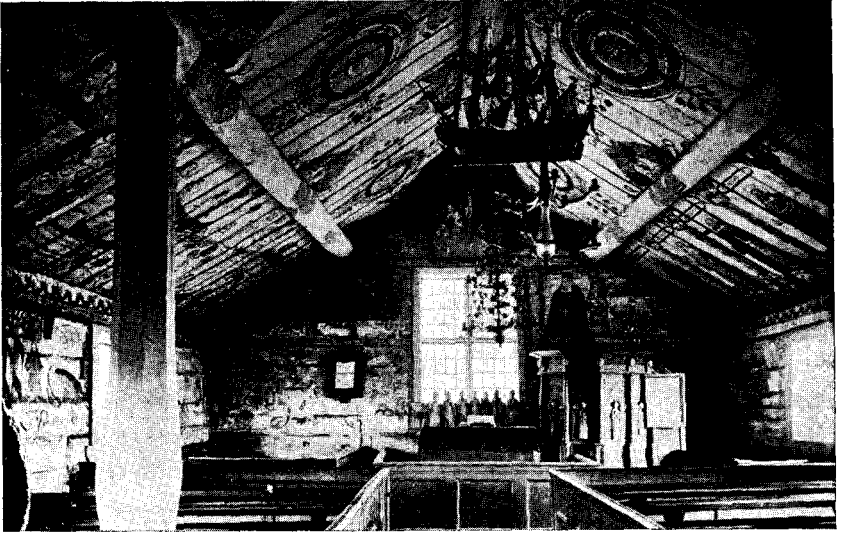
Den bärande grunden för denna storhetstidens utveckling på alla områden var framför allt ett systematiskt tillvaratagande och ut-

¹⁾ Kapellet äges numera av Kulturhistoriska museet i Hernösand.

nyttjande av vårt lands naturliga krafter och näringskällor. Särskilt gällde handel och sjöfart såsom de främsta näringar, varpå rikets välfärd berodde, och Norrlands egentliga inträde i vårt lands ekonomiska liv sker just under denna tid i handelsintressets tjänst. Flera av våra norrländska städer kommo till för att inom sig samla och koncentrera näringslivets alla krafter och därigenom vidga det inhemska handelsområdet. Tynande blev visserligen under den första tiden ej blott de nyskapade städernas tillvaro, utan även de gamla norrlandsstäderna levde under denna tid med ett långt ifrån sjudande liv. Men tack vare ständigt växande rättigheter, som Kungl. Maj:t och regering förlänade dem, växte de sig starkare och starkare i inre sammanhållning och ekonomisk bärkraft. Framför allt torde den tilldelade privilegierade fiskehamnar och fiskerätter ha bidragit till deras alltmer ökade välstånd och mer och mer vittfamnande handelsföretag. Härnösand var i stort sett under denna tid en fiskarestad, där största delen av borgarskapet hade sin utkomst på fiske såväl strax utanför vid kusten som även i hamnar längre upp vid Bottenhavet. Den stad emellertid, som synes ha drivit det största fisket här uppe vid våra ångermanländska kuster, var Gävle. År 1621 uppgives i en skrivelse till änkedrottning Kristina, att $\frac{3}{4}$ av borgarskapet voro fiskare och bedrevo sitt fiske ej blott i hemtrakten år och fjärdar utan även uppe efter Norrlands kuster och dess hamnar. Visserligen sökte bönderna häruppe protestera mot detta intrång av främlingar, men helt kvitt blevo de dem ej. Deras hävdande, att allt fiskevatten innefattades under deras jordäganderätt och sålunda skulle tillhöra dem, vann aldrig riktigt gehör hos Kungl. Maj:t, utan resolverades, att fiskevattnet närmast kusten skulle tillhöra jordägaren, men de längre ut belägna skulle vara allmänningar, där en var ägde rätt att fiska mot skatt till kronan av var 15:de tunna, då kronan likväl släppte till salt. Denna skatt ändrades emellertid sedermera till var 10:de tunna, och sedan utgick den med en fjärding strömming av varje i fisket deltagande båt.

Så kallade privilegierade fisklägen hade gävleborna endast tvenne häruppe, Storön och Låsman, men detta hindrade ej att de även mot betalande av strand- och boläga till markinnehavaren satte sig fast vid andra fisklägen framför allt här på Ulvön, som så småningom synes ha blivit ett av gävlefiskarnas fiskecentra. Härnösands fiskare

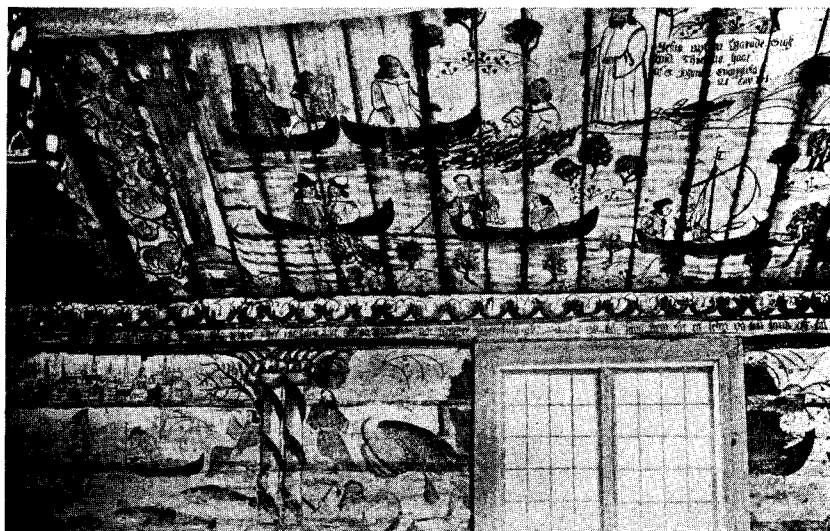
sågo nog ej detta med blida ögon, och mångtaliga äro de klagomål och besvär, de anföra hos landshövding och regering ej blott över gävlefiskarnas intrång i deras fiskenäring utan även över dessas förmenta köpenskap med salt, specerier och brännvin m. m. Men som oftast blevo klagomålen utan följd; Kungl. Maj:t fasthöll alltfört, att Gävle liksom städerna vid Mälaren skulle bibehållas okränkta vid sina fiskerättigheter i Norrland. Detta var år 1649. Så småningom och då klagomålen hos myndigheterna aldrig visade sig ge önskat resultat, började man slå in på de ömsesidiga eftergifternas väg för att få slut på den ständiga trätan om fiskerätten. År 1707 finnes så en överenskommelse mellan gävleborna och Härnösands borgarskap, enligt vilken gävleborna skulle för sin enskilda räkning behålla sina gamla privilegierade fisklägen, Storön och Låsman, samt gemensamt med härnösandsborna bruka alla vanliga fisklägen utom dem, som lågo mindre än två mil från Härnösand. Denna överenskommelse erhöll på begäran kunglig stadfästelse år 1720. Därmed var gävlebornas hemortsrätt på Ulvön även lagligen befast, och hit upp ställde de nu varje år i långt större utsträckning än förut sina fiskefärder. Tidigt på våren lastade de sina skutor eller haxar, fartyg ända till 30 lästars dräktighet, med allt vad de kunde behöva för en sex månaders fisktur. Hustru, barn, dräng och piga, getter och får utgjorde deras följe och i de förhyrda eller av dem själva uppförda fiskestugorna slog de sig ned för sommarvistelsen. I regel torde det ha varit en 30 hushåll, som på detta sätt varje sommar kommo hit upp för att på hösten åter bryta upp med sin fångst, som sannerligen ej synes ha varit obetydlig. Av gamla papper framgår vad de på sina norrlandsresor — sålunda visserligen ej enbart härifrån Ulvön — hemfört i byte. För ett år nämnes 6,500 tunnor salt strömming, för ett annat år 5,600 tunnor, och kommer man fram mot slutet av 1700- och början av 1800-talet, finnes antecknat, att den vanliga årliga avkastningen brukade uppgå till cirka 10,000 tunnor. Under sådana förhållanden är det ej att undra på, att Gävle fiskarskap blev en betydande och mäktig del av stadens borgarskap och intog ett högt betrott rum näst efter köpmännen och före hantverkarna. Med detta fiskarskapets ekonomiska välstånd följde även en viss yttre värdighet och förfining, det blev som man kallade det en fiskaradel, som kände sitt adelskaps förpliktelser och även ansvar.

Kapellets inre.

I hamnen härnere voro ock gävlefiskarna de bestämmande och ton-givande i det ena såväl som i det andra avseendet. De äldsta hamnstadgarna och förordningarna äro deras verk. När det gällde redskapens förbättrande ha de föregått med goda exempel och uppslag och i avseende på byggnadssättet inom hamnen och därmed på hamnens hela utseende ha de genomfört en genomgripande förändring. De bofasta gamla fiskarna hade som oftast sitt kokhus under samma tak som sjöboden, vägg om vägg sålunda med strömmingsboden. Gävlefiskarna däremot skilde på kokhus och sjöbod, sjöboden nere vid stranden och ett stycke upp kokhuset, till en början enrummigt med ingång på gaveln och försett med svale. Detta byggnadssätt är numera så utbredd såväl här i denna som i andra norrlandshamnar, att vi knappast torde äga någon enda rest kvar av det gamla, ursprungliga byggnadssättet.

Men även i religiöst avseende har denna hamn dessa gävlefiskare att tacka för vad den under snart trenne sekler ägt för sitt församlingsvis vidmakthållande. Invanda i sin hemstads redan tidigt ordnade kyrkliga förhållanden med dessas stränga krav på regelbundna, söndagliga kyrkobesök, måste det för dem ha känts hart när som en dödssynd, att under sin som oftast sexmånaders vistelse häruppe ej

Vägg- och takmålningar i kapellet.

en enda gång kanske kunna besöka ett Guds hus. För att möjliggöra detta och sona årens gudstjänstförsummelse uppförde de så för 300 år sedan detta kapell, det första ute på de ångermanländska skären, på samma gång som det då nordligaste och utan gensägelse än i dag förnämligaste av alla norrländska fisklägekapell. Dess visserligen nu i våra ögon enkla yttre förnåder dock mätt efter denna tids och denna anspråkslösa ords förhållanden en viss storvulenhet på samma gång som det med sina väl avvägda proportioner och sin höga takresning bär en viss förnämlig och värdig prägel. Och desslikes ger detta yttre tillkänna ett för våra bygder främmande inslag, det är den gestrikska byggnadstypen, sådan den än i dag i sina huvuddrag lever kvar på Gestriklands landsbygd, sålunda även det ett bevis på kapellet såsom ett verk av gävlefiskarnas egna händer. Och dess inre med dess väggar och tak täckande bildframställningar, visserligen senare tillkomna, under 1700-talets förra hälft, visar oss ej blott den omvårdnad och kärlek, som alltfört ägnas det då över hundraåriga kapellet, utan det skänker oss även något av stämningsrik tidsuppfattning, något av den ursprungliga färgglädje och enkla omedelbara uppfattning, vari man kan vila ut och som man ej förutan kan längta sig tillbaka.

I stort sett tiga såväl gamla handlingar som även muntlig tradition, när det gäller kapellets äldre öden och kyrkolivet här uppe under äldre tid. Men här som på andra orter häruppe har väl kyrkolivet gått sin lugna, ostörda gång, och med hjälp av några upp-teckningar kunna vi endast få fram en del smärre detaljer.

Enligt en gammal bestämmelse skulle årligen sommartid här hållas två predikningar av Nätra pastorats präster, för övrigt skulle postilla läsas varje helgdag av någon äldre fiskare och bön hållas tre gånger i veckan av utsedd person, som därför skulle åtnjuta lön.

Låt oss träda in i kapellet en av dessa stora hamnhelger en sommarsöndag, då full gudstjänst hålles. Redan vid inträdet slår oss till mötes kapellets prägel i viss mån av förrådsrum. Där hänga nät, segel- och båtreddskap inunder taket, här och där ligger räddat strandgods eller t. o. m. upplagrade handelsvaror, som det ej är för- utan att man försålde inom kapellets väggar. Från golvet doftar enris och från altaret björk, ett uttryck för den gamla katolska för att ej säga hedniska seden, att offra till fruktbarhetens gudom, "att föra våren in i helgedomen och bekänna, att det finnes sådana Guds gåvor ute i mark och skog". Och i bänkarna sitta noggrant skilda män och kvinnor, gifta och ogifta; männen på den högra sidan om gången, kvinnorna på den vänstra, längst fram på båda sidor de gifta, det Gud behagliga äkta ståndet, och i kapellets bakre del de ogifta. Bland männen var platsen bestämd efter anseende och förmögenhet och för de gifta kvinnorna var såväl männens villkor som antalet år, de varit gifta, utslagsgivande. Den förnämsta platsen var längst fram, närmast altaret och ytterst på främsta bänken, sedan ordnade sig rangföljden undan för undan och så att platsen närmast väggen dock alltid var för mer än första platsen på bänken strax bakom. Liksom överallt annorstädes förorsakade denna noggranna placering ständiga stridigheter, och det må förlåtas det svagare könet, att det omfattade denna nya av reformationen införda rättsordning med långt varmare och hetare intresse än männen. Visserligen behövde det här, åtminstone finnes det inga berättelser där- om, ej gå så långt, att kyrkostöten med åtta mans hjälp måste omflytta "hederliga jungfrur" från de giftas plats framme i kyrkan till deras rätta plats bak i kyrkan, men om hårdragningar och små nyp i all tillrättavisande välmening kan man nog få höra talas.

Under århundradenas lopp har gudstjänsten även här följt med den allmänna gudstjänstordningens utveckling. Från den logiska sönnerläggningens och schematiseringens predikan genom domspredikningarna mot trollkarlar och trollkvinnor och allt slags trolltyg har predikan så småningom också här nått fram till att vara till uppbyggelse och tröst. Och med psalmsången torde det nog ha varit klenst beställt, orgel fick kapellet först på 1870-talet, då den synnerligen provisoriska och missprydande lilla orgelläktaren uppfördes.

Under århundradenas gång har sålunda gudstjänstlivet här gått fram i sina utstakade former, under vissa tider mera fördjupat och förinnerligat, under andra mera ytligt och främmande för den kyrkliga menigheten. Men ständigt har dock det gamla kapellet stått och hållit trogen vakt omkring Gudsordets förkunnande. Det var med redan när reformationen var ung här uppe i dessa bygder, och det har fått bevittna hur andlig frihet fått växa sig starkare och starkare inom vår svenska kyrka. Nu står det här gammalt och utdömt, ett minne blott från gångna tider, men ett minne som borde vara alla heligt och kärt, om man stannar inför det och verkligen betänker vad det innebär. Människoliv efter människoliv, generation efter generation har här vandrat upp i dess gång, fram till dess altarrund, det allvarligaste, det djupaste och mest livsavgörande de tänkt och känt ha de förvisso tänkt och känt inom dessa väggar och på de tankarna ha de kunnat leva, glädja sig och gå fram och på de tankarna ha de kunnat möta avgörandet i dödens stund. Allt det ideella liv, som levts på dessa öar härute, allt det liv, då man glömt sig själv och sina egna intressen, torde sålunda vara bundet vid denna gamla helgedom.

Det är alltså ett minne, som mer än något annat binder oss samman med dem, som gått före oss, med fädrens liv och gärning. Så sant vi vilja leva ett rikt och äkta människoliv få vi icke slita det bandet, det är ett band, som ock till sist även skall binda oss själva fast vid våra barn, med de led i vår svenska stam, som efter oss skola uppta svensk manngärning. Därför måste detta minne vårdas och hållas i helgd, det är en av stödjepunkterna härute för sambandet mellan släktena, för sammanlänkandet av forntid, nutid och framtid i deras innersta nerv och högsta livsmål.

Väck alltså i dag du gamla kapell till levande insikt härute, att

du alltfört vårdar andelivets växt och fädrens minne, och du har din plats ej längre blott som en gammal sevärdhet, som endast visas främlingen, men som du själv öbo ej ofta värdigas träda in i, utan som den helgedom, där envar av er kan få kraft att växa efter fädrens mått och bli något av det bästa han har ämne och förmåga till, en hjälp för de sina, för sitt land och folk.

Theodor Hellman.
